

„EGY NEMZET TETTE E JELT ITT.” A SZÉKELY VÉRTANÚK EMLÉKMŰVE MAROSVÁSÁRHELYEN

VÉCSEI HUNOR

A tanulmányban a nemrég előkerült levéltári forrásokra támaszkodva, a korabeli hírlapok tudósításait is felhasználva mutatom be azt a folyamatot, amely a székely vértanúk postaréti emlékoszlopának felállításához vezetett. A budapesti kőfaragó-szobrász, Jablonszky Vince (1835–1915) által készített és 1875 júniusában felavatott emlékmű a város első olyan köztéri emléke volt, amely közösségi összefogás, helyi szerveződés révén valósult meg. A szoborállítás kezdeményezője, valamint az 1870-ben megalakult szoborbizottság elnöke Lázár Ádám (1821–1891) ügyvéd, a helyi politikai és kulturális élet aktív szervezője, a város függetlenségi párti országgyűlési képviselője volt.

Kulcsszavak: székely vértanúk, köztéri emlékmű, szoborbizottság, dualizmus kora

Keywords: Szekler martyrs, public monument, statue committee, Dualist Era

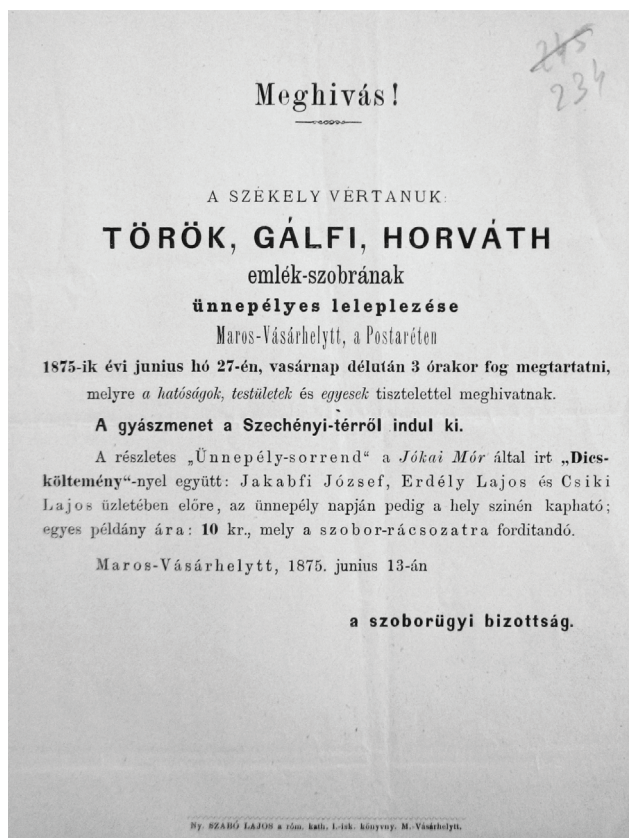
A marosvásárhelyi Orvosi- és Gyógyszerészeti Egyetemhez vezető serpentinút alján, a belvárostól északra, a Postarétnek nevezett, ma már parkosított területen felállított székely vértanúk emlékműve az 1854. március 10-én kivégzett, Habsburg-ellenes összeesküvésben résztvevő három székely szabadságharcosnak, Török Jánosnak, Gálfi Mihálynak, valamint Horváth Károlynak állít emléket. A Marosvásárhelyen megjelenő *Erdélyi Híradó* 1877. június 5-i számában a székely vértanúk szoborbizottság feladata végeztével kiadott közleményében számot adott az emlékállításra befolyt és el nem költött összegek sorsáról, azzal a megjegyzéssel, hogy a bizottság tevékenységével kapcsolatos összes irat a helyi református főtanoda levéltárában került elhelyezésre, „bármelynek megtekinthetés végett”.¹ Ez a rövid hír vezetett el nemrég a székely vértanúk szoborbizottságának teljes, a kutatás előtt korábban ismeretlen iratanyagához. A Református Kollégium marosvásárhelyi állami levéltárban található fondja által megőrzött gazdag irategyüttes azért is jelentős, mert a dualizmus kori szoborbizottságok működésével kapcsolatos források igen kis számban maradtak fenn. Az ilyen jellegű iratok többnyire szétszóródtak, így tevékenységük csak a bizottságok kifelé (városi tanács, sajtó) történő kommunikációja által követhető nyomon. A továbbiakban tehát főként erre az elsődleges forrásra támaszkodva, de a korabeli hírlapok tudósításait sem mellőzve igyekszem bemutatni azt a folyamatot és annak belső működését, amely a székely vértanúk postaréti emlékoszlopának felállításához vezetett.

A szabadságharc leverése után egy értelmiségiekből és birtokosokból álló csoport aktív ellenállás megszervezésére vállalkozott Székelyföldön.² Az ellenállás irányítója, Makk József honvéderedes kapcsolatba lépett az emigrációba kényszerült Kossuth Lajossal, akivel közösen elkészítették a felkelés tervét, majd 1851. június 25-én Kossuth írásos beleegyezését adta arra vonatkozóan, hogy Magyarországon és Erdélyben a szabadságharc újrakezdése érdekében titkos szervezetet alakítson.³ A Makknak adott felhatalmazás kiterjedt a hadsereg újjászervezésére, a hazafias erők számbavételére, fegyverek és hadiszerek beszerzésére is. 1851 nyarán utazhatott többedmagával Makk Bukarestbe, hogy az új forradalomra készülők egyik titkos központját hozza létre, ahol Nagy József szabómester házából irányította az erdélyi Habsburg-ellenes mozgalmat. Az erdélyi szervezkedés élén

¹ Értesítés. *Erdélyi Híradó* 1. 66. (1877. június 5.) 263.

² DEÁK 2016, 648–649.

³ KÁROLYI 1975, 37.

1. Az emlékmű felavatási ünnepélyére szóló nyomtatott meghívó / Printed invitation to the monument's inauguration ceremony

a vitéz csendőrök és szétszórták a sírról a virágokat. Nem használt ez sem, mert egy-két nap múlva megint fel volt virágozva a sír.”⁷

1859-ben azután az abszolutisztikus kormányzat külpolitikai válsága, Lombardia elvesztése, valamint Bach belügyminiszter lemondása élezte ki a kormányellenes közhangulatot Székelyföldön.⁸ Az Erdélyi Kancellária visszaállítása némi enyhülést hozott, s erre az a tény is utalt, hogy 1860 után már nyíltan is le lehetett róni a kegyeletet a vértanúk sírjánál. Minden év március 10-én, a kivégzés évfordulóján a Széchenyi-téri piacról zenés felvonulás indult a Postarétre, ahol alkalmi beszédek hangzottak el, és a város polgárai koszorúkat helyeztek el a jeltelen síron.⁹ A helyi sajtó a hatvanas évek végétől, egészen az emlék felállításáig évente beszámolt a vértanúk sírjánál tartott márciusi megemlékezésekről.

Annak az óhajnak, hogy a vértanúk névtelen sírhantját méltó emlékkal jelöljék meg, már közvetlenül a kiegyezés után hangot adtak Marosvásárhely polgárai. A leendő emlék javára történő gyűjtést „egy székely” álnév alatt Lázár Ádám ügyvédnek, későbbi ellenzéki országgyűlési képviselőnek, a *Székely Néplapban* 1867. július 6-án megjelent felhívása indította el. Lázár akkor a maga részéről 10 forintot ajánlott fel, hogy „a kivégzettek hamvai szállíttassanak át a híressé vált postarétről a köztemetőbe s az új sír egy emlékszoborral díszíttessék.”¹⁰ Az említett felhívás nyomán megindult az adakozás, mely során a város tehetősebb polgárai többnyire 1 forint körüli összegeket ajánlottak fel. Az első évben tett adományokat tételenként rögzítő, Imreh Sándor nyomdász által vezetett jegyzék tanúsága szerint az adakozás megkezdése után egy évvel, 1868 júliusában a pénzalap 26 forint 30 ko-

Török János, a marosvásárhelyi református kollégium tanára, Gálfi Mihály⁴ udvarhelyszéki birtokos és Horváth Károly háromszéki nemes állt. Az osztrák rendőrség leleplezte a készülő összeesküvést, Nagy József házában megtalálták a tagok névsorát, mely alapján 1852. január 24-én a vezetőség több tagját is letartóztatták, köztük Török János helyi református főtanodai tanárt, valamint Horváth Károly és Gálfi Mihály földbirtokosokat. Hármukat 1854. március 10-én a marosvásárhelyi Postaréten akasztották fel.⁵ A kivégzésről, a vértanúk Postaréten történő elhantolásáról Koós Ferenc, marosvásárhelyi református lelkész, későbbi szoborbizottsági tag 1890-ben megjelent visszaemlékezésében találunk részletes leírást.⁶

A Postaréten elhantolt vértanúk jeltelen sírja nem maradt gondozatlan és emlékezet nélküli azon a közel két évtizeden keresztül sem, ameddig maradandó emlékkal nem jelölték a kivégzés helyét. A helyi közösség már közvetlenül a kivégzést követő időszakban, a megtorlás árnyékában is kegyelettel gondozta a névtelen sírt. Erről számol be Koós Ferenc is visszaemlékezésében: „Mihelyt az 1854-ik év tavaszának virágai megérkeztek, ismeretlen kezek virágokkal hintették be a három vértanú közös sírját. Eleget őrizték, hogy elcsíphessék a virághozót, de ez soha sem sikerült. Kapták tehát magukat

⁴ A tanulmányban következetesen a vezetéknev „Gálfi” alakját használom, ahogyan az emlékművön is szerepel. A korabeli hírlapokban és a szakirodalomban a név *Gálffy*, illetve *Gálfy* írásmódjaival is találkozhatunk.

⁵ EGYED 2006, 250.

⁶ Koós 1890, I. 342–345.

⁷ Koós 1890, I. 343–344.

⁸ DEÁK 2016, 650–652.

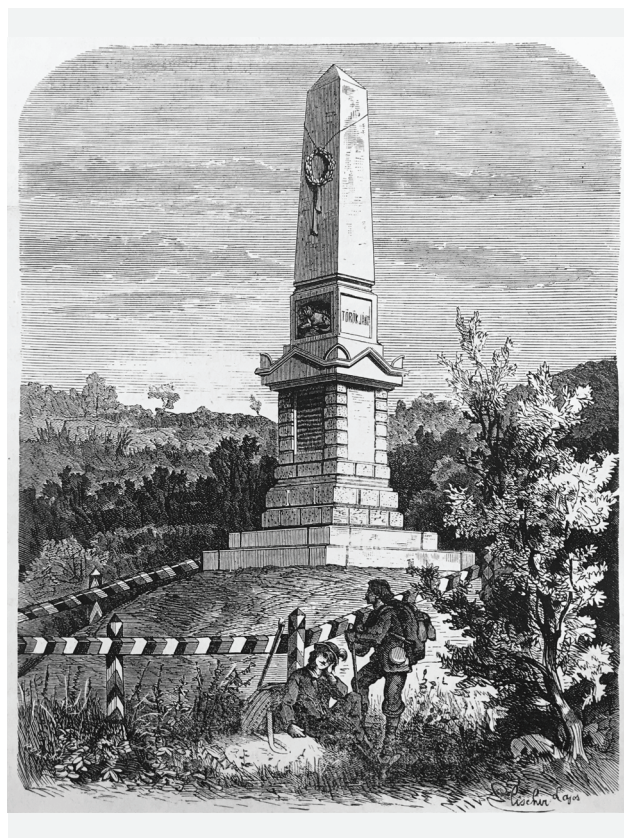
⁹ Koós 1890, I. 344.

¹⁰ Egy székely [Lázár Ádám]: Kegyeletes emlékezet. *Székely Néplap* 2. 27. (1867. július 6.) 210.

ronára rúgott.¹¹ A felhívás álneves szerzőjének kilétét is megvilágítja az idézett irat, ugyanis az említett jegyzékben egyetlen nagyobb összegű, 10 forintos felajánlás jelenik meg, mégpedig a Lázár Ádámé, kinek neve előtt az „indítványozó úr” megjegyzés szerepel. Érdeemes megjegyeznünk, hogy a kiegyezés után ugyan szabaddá vált a megemlékezés, de 1848 emléke továbbra is megosztó maradt, az uralkodó érzékenységre végig tekintettel kellett lenni. Mindemellett Marosvásárhelyen ádáz küzdelem zajlott a kormánypártiak és ellenzékiek között, Lázár Ádám utóbbiak vezéregyénisége volt, így az emlékállítás ennek a politikai küzdelemnek is részét képezte.

Az első jelentős írás, amely tovább gördítette az emlékállítás ügyét, Dózsa Dániel, akkori marosvásárhelyi országgyűlési képviselő tollából származik, és az általa szerkesztett *Kolozsvári Közlöny*ben jelent meg, A székely vértanuk emléke címmel. Tárcaszerű írásában társadalmi szerepvállalásra buzdította olvasóit: a „feledés fátyolát” – mint fogalmazott –, melyet a király és a nemzet vetett a múltra, most az emlékezés, a kegyelet érzelmei kell, hogy felváltsák. „Rideg hant takarta Maros-Vásárhely határán a kivégzetteket, e hantot a honfiúi és honleányi kegyelet naponta új virágokkal hintette be, miket naponta dühöngő zsoldosok távolítának el. (...) ma nyíltan szólhat fel a hazafias kegyelet székely vértanúink mellett. (...) Marosvásárhely lelkes polgárai arra törekszenek, hogy a nemzet vértanúinak sírja ne legyen elhagyatva, tolmácsolja fölöttük a nemzet kegyeletét egy sír-emlék. E lelkes kezdeményhez járulni mindnyájunk kötelessége.”¹² Dózsa maga részéről 50 forinttal járult hozzá az ügghöz, és óhaját fejezte ki arra vonatkozóan, hogy az emlékállítás álljon majd távol mindenfajta tüntetéstől, valamint, hogy a sírkövön a következő gondolat jelenjen meg: „az alkotmányos szabadságot békés és törvényes úton visszavívott nemzet fiai szentelik ezen síremléket a Székelyföld azon vértanúinak, kik e szabadság melletti lelkesedésükért estek el véráldozatul.”¹³ Írása jelentőségét hangsúlyozza, hogy a helyi *Székely Közlöny* címlapon közölte a felhívás átvett részét,¹⁴ következő lapszámában pedig Horváth Károly vértanú testvérének, Horváth Gyulának a köszönetnyilvánító levelét is hozta,¹⁵ aki családjával együtt 300 forintnyi úrbéri kötvénnyel járult hozzá az emlék felállításához.¹⁶ Az adakozások ily mértékű megnövekedése egy, az emlékállítással foglalkozó szerveződés megalakulását sürgette. Épp ezekben a kiegyezést követő években kezdett általánossá válni az emlékműállítási gyakorlat, melynek intézményesülését a szoborbizottságok megszületése is mutatta.¹⁷

1870. március 10-én már a sokadik megemlékezést tartották a marosvásárhelyiek a vértanúk kivégzésének helyén, ahol az egybegyűltekhöz az emlékállítás kezdeményezője, Lázár Ádám ügyvéd is szólt. Beszédében adakozásra szólította fel a város polgárait, hogy a vértanúk sírját maradandó emlékekkel jelölhessék. A levéltárban fennmaradt Lázár Ádám emlékbeszédének kézírata: egy emlékszobor felállítását sürgette, amely, mint fogalmazott, „a jelen és utókor előtt a törhetetlen hazaszeretet netovábbját mutatván föl, míg egyfelől lelkesítő őrtonyoként álland a szabadelvű és független polgá-

2. A székely vértanúk emlékművének első ábrázolása, 1875 / The first representation of the Monument of Szekler Martyrs, 1875

¹¹ REF KOLL, 3232/3–4.

¹² DÓZSA 1868, 29–30.

¹³ DÓZSA 1868, 30.

¹⁴ A székely vértanuk emléke. I. *Székely Közlöny* 2. 8. (1868. február 22.) 57–58.

¹⁵ A székely vértanuk emléke. II. *Székely Közlöny* 2. 9. (1868. február 29.) 67.

¹⁶ REF KOLL, 3232/137.

¹⁷ KOVALOVSKY 1993, 82–84.

rok előtt, addig másfelől az önkény zsoldosait visszaretenti minden átkos kísérletektől a Szabadság híveit üldözni.”¹⁸

Az emlékállítás ügyét a marosvásárhelyi Egyenlőségi-kör kezdeményezésére létrejött szoborbizottság karolta fel. Budapesten a kiegyezést követően, 1867. október 27-én alakult meg az ország első Egyenlőségi-köre, melynek elnökévé az emigrációból hazatérő Klapka Györgyöt választották.¹⁹ Az egyesület tulajdonképpen egy polgári fórumot jelentett, amely alkalmat nyújtott a tagoknak a közügyek megvitatására és a politikai eszmecserére.²⁰ A budapesti kör mintájára több vidéki városban is létrejöttek hasonló szerveződések. Marosvásárhelyen az 1868 elején megalakult Egyenlőségi-kör a város második kaszinója volt, egy olyan társalgó-egylet, amely a helyi közművelődést szolgálta, céljaul tűzte ki többek között egy helyi állandó színház, valamint könyvtár létesítését, de alapszabályai politikai szereplésre is feljogosították. Választott elnöke Dobolyi Sándor ügyvéd volt, aki szintén részt vett a Makk-féle összeesküvésben, s azért hosszú börtönfogságra ítélték. A kör alelnöke Fekete József főbíró volt, igazgatója Borosnyai Pál (a későbbiekben a Bem-szoborbizottság elnöke és a város polgármestere), Lázár Ádám ügyvéd (a székely vértanúk szoborbizottságának elnöke), valamint Ajtay Mihály, a város későbbi polgármestere.²¹ A helyi Egyenlőségi-kör rendkívüli közgyűlésén, 1870. július 24-én alakult meg a Török-Gálfi-Horváth székely vértanúk szoborügyi bizottsága, melynek elnökéül Lázár Ádám ügyvédet választották meg.²² Az akkor létrejött 38 fős bizottság tagjait az egyesület közgyűlési jegyzőkönyvéből név szerint is ismerjük, a vértanúk özvegyei és rokonai mellett az egyenlőségi kör tagjai közül kerültek ki a város politikai és kulturális életének képviselői, lelkészek, tanárok, kereskedők, birtokosok. Néhányukat érdemes név szerint kiemelni: Bereczki Sándor későbbi országgyűlési képviselőt, Ciehulski Pétert, a város neves fényképészét, Dobolyi Sándor ügyvédet, az Egyenlőségi-kör elnökét és Berzenczey Lászlót, egykori országgyűlési képviselőt; Hints Dániel városi választott bizottsági tagot, a helyi takarékpénztár és a református egyház pénztárnokát, Knöpfler Vilmos orvost, későbbi országgyűlési képviselőt, a Marosvásárhelyi Takarékpénztár igazgatóját, Koós Ferenc református lelkészt, Mentovich Ferenc református főiskolai tanárt, Petri Ádám jogászt és bírót, a város egykori polgármesterét, Székely Ádám megyei levéltárnokot, Száva Farkas gimnáziumi tanárt, valamint Stefáni Demeter és Bucher Miksa kereskedőket.

Az alakuló ülésen döntést hoztak a szoborbizottság legfőbb feladatairól. Ezek közé tartozott az adományok gyűjtése, a korábban felajánlott összegek behajtása, különböző karitatív események és bálók szervezése, a szoborminta és felirat megtervezése, kivitele és a kivégzés helyén az emlékszobor felállítása, valamint a megtakarítható fennmaradó összegből egy, az elhunytak nevét viselő alapítvány létrehozása, mely ösztöndíjalapot képezne a helyi református főtanoda „történelmi osztálybeli ifjúsága” számára.²³

Amint azt említettük, a szoborbizottság élére csíkvacsárcsi Lázár Ádám (1821–1891) ügyvéd került, akinek életére és tevékenységére érdemes röviden kitérnünk. A székely nemesi családból származó Lázár tanulmányait a marosvásárhelyi római katolikus gimnáziumban kezdte, majd a református jogakadémián Dósa Elek professzor növendéke lett. 1846-ban tett ügyvédi vizsgát a marosvásárhelyi királyi ítélőtáblán. A helyi politikai és kulturális élet aktív résztvevőjeként és szervezőjeként tagja volt a városi törvényhatósági bizottságnak, a helyi Egyenlőségi-körnek, az Iparos Polgári Egyletnek, a Történelmi Társulatnak és a Székely Közművelődési Egyletnek.²⁴ Több cikluson át a város függetlenségi párti országgyűlési képviselője volt: 1870-ben időközi választáson szerzett mandátumot, 1872-ben ismét választást nyert, 1875-ben Knöpfler Vilmossal szemben maradt alul, 1878-ban sem nyert, de 1881-ben és 1884-ben ismét győzött. 1887-ig volt országgyűlési képviselő.²⁵

Lázárt az emlékállítás körüli években a legtöbb adót fizető polgárok – virilisták – között találjuk.²⁶ A székely vértanúk emlékoszlópa érdekében kifejtett munkálkodása mellett két másik korabeli emlékállításnak – a Petőfi-emléktáblának és Bolyai Farkas síremlékének – is kezdeményezője,

¹⁸ REF KOLL, 3232/8v.

¹⁹ *Budapesti Közlöny* 1. 192. (1867. október 30.) 2217.

²⁰ Az „egyenlőségi kör”. *Pesti Napló* 18. 170. (1867. július 25.) 2.

²¹ *Székely Közlöny* 2. 24. (1868. június 16.) 196–197.

²² REF KOLL, 3232/11r.

²³ REF KOLL, 3232/11v.

²⁴ Csíkvacsárcsi Lázár Ádám. *Közérdek* 3. 10. (1891. március 8.) 2.

²⁵ PÁL et al. 2018, 104–105, 159–160.

²⁶ A képviselőbizottság közgyűlési jegyzőkönyve 1874, 84r. MAGISZTRJGYKV, nr. 54; A képviselőbizottság közgyűlési jegyzőkönyve 1875, 72r. MAGISZTRJGYKV, nr. 55.

3. Az emlékmű napjainkban / The monument nowadays

szervezője volt. Lázár személyének és tevékenységének megítéléséhez hozzátartozik, hogy apja az a Lázár János (1792–1863), a város egykori főbírája volt, aki az osztrák kormány bizalmasaként közreműködött a székely vértanúk elfogatásánál és a Postaréten történt kivégzésénél. Orbán Balázs *A Székelyföld leírása* című munkájának 1870-ben kiadott negyedik kötetében, *A Postaréten elhantolt vértanúk emléke* címmel külön fejezetben tárgyalta a kivégzettek történetét. A szerző Lázár Jánost „minden emberi érzetből kivetkőzött bérenc”²⁷ titulussal illette, a vértanúk kivégzésekor tanúsított császárhű magatartását hangsúlyozta. Lázár Ádám a *Magyar Polgár* napilap hasábján nyilatkozatban kelt atyja védelmére, visszautasította a vádak, cselekedeteit a város érdekeinek szem előtt tartásából fakadó „szerencsétlen tisztviselő”²⁸ kényszerű döntéseként értékelte. Ugyanitt Orbán Balázs ellennyilatkozatban megértéssel nyilatkozott az atyja hibáit természetesen mentető fiúról, de írásában ismételten kinyilvánította, hogy Lázár János a vértanúk kivégzésében „bűnös tényező”²⁹ volt. Ebben a kontextusban tehát különösen érdekes, hogy épp Lázár Ádám került a vértanúknak emléket állítani kívánó szoborbizottság élére, lelkes szervezői munkásságával a saját politikai érdekei mellett bizonyos tekintetben az apja hibáit – a család hírnevén esett csorbát – is igyekezve tompítani. Megjegyzésre érdemes ugyanakkor, hogy a város baloldali képviselőjeként, a hírlapi vita ellenére, Orbán Balázssal vállaltva küzdöttek, és együtt léptek fel a későbbiekben több választáson is Marosvásárhely két kerületében.

A szoborbizottság az alakuló ülés után, 1870. szeptember 4-én lépett tovább, akkor kelt ugyanis a közadakozásra szólító felhívás, amelynek szövege megjelent a bizottság által kiadott, Imreh Sándor nyomdájában 1000 példányban kinyomtatott gyűjtőíveken is. Ezek a különböző városi törvényhatóságokhoz, járásokhoz, községekhez, egyletekhez kiküldött, majd a szoborbizottsághoz visszaérkezett gyűjtőívek nagy számban maradtak fenn, jelentős részét képezve a bizottság tevékenységére vonat-

²⁷ ORBÁN 1870, 159.

²⁸ Lázár Ádám: Nyilatkozat I. *Magyar Polgár* 4. 53. (1870. május 6.) 253.

²⁹ Orbán Balázs: Ellennyilatkozat II. *Magyar Polgár* 4. 53. (1870. május 6.) 253.

kozó levéltári iratanyag. Az adományozott összeget, valamint az adakozókat név szerint rögzítő gyűjtőívekhez a gyűjtést végző személy vagy hatóság általában levelet is csatolt, amelyben röviden számot adott a gyűjtés lefolyásáról és a begyűlt összegről. Egy ilyen fennmaradt levél érdekes adalékot szolgáltat arról, hogy milyen mértékű, a társadalom minden rétegére kiterjedő mozgósítás történt. 1871. június 29-én a jobbágyfalvi járás kendői elöljáróságától érkezett levél a következőképpen számolt be a gyűjtésről: „Gálfi és társai szobra felemelésére kéregettünk, még április havában helyiségünkben; egyik adott egy cső török búzát, a másik egy marok búzát, készpénzt senki, így ami begyűlt eladtuk pénzért”.³⁰ Itt érdemes megjegyeznünk, hogy általánosságban személyenként 50 krajcár és 1 forint közötti összegeket ajánlottak fel az emlékmű javára, csupán néhány, ennél lényegesen nagyobb összegű felajánlásról tudunk. Ilyen volt Hory Farkas költő és református lelkész, aki egy írásával elnyert 5 arany pályadíját – amit a szoborbizottság 131 forintért értékesített – a vértanúk síremlékére ajánlotta fel.³¹ Nagyobb összegű felajánlást tett: gróf Mikes Benedek (20 forint), báró Baldácsy Antal (20 forint), Daniel Gábor Udvarhely vármegye főispánja (20 forint), gróf Teleki Domokos (15 forint), Lugosi József, Kolozsvár város pénztárnoka (10 forint), báró Vay Béla politikus (10 forint), Tisza László politikus, országgyűlési képviselő (10 forint), Csanády Sándor politikus (10 forint), Torma Károly régész, egyetemi tanár (10 forint), gróf Kálnoki Imre (10 forint), valamint Csabai László Háromszék vármegyei főszámvevő (10 forint).

Időközben a szoborbizottság egyes tagjai személyesen is gyűjtöttek az emlékmű javára. A politikai teendőiből kifolyólag gyakran Budapesten tartózkodó Lázár – akinek fővárosi gyűjtéséről több fennmaradt irat is tanúskodik – egy 1871 áprilisában kelt levelében a gyűjtés állásáról érdeklődött, s reményét fejezte ki, hogy legkésőbb 1872-re elkészül az emlékmű. Mint azt tudjuk, az emlékoszlop végül csak 1875-ben került felavatásra. 1872 márciusában ugyanakkor a szoboralap már 1380 forintra rúgott.³²

A szoborbizottság további lépéseket az emlékmű felállítására csak néhány évvel a megalakulása után, 1873-ban tett. A *Székely Hírlap* 1873. augusztus 2-i számában a bizottság nevében Lázár Ádám elnök és Hints Dániel pénztárnok számolt be a Török, Horváth, Gálfi szoboralap éves növekedéséről, mely ekkor 1578 forint 45 koronára rúgott.³³ 1873. augusztus 10-én tartott ülésükön a rendelkezésre álló pénzalap birtokában arról határoztak, hogy szakmai tanácsot kérnek az emlékmű elkészítésére vonatkozóan, mint írták, „szakértők a szobor, minta és költségvetés iránt előlegesen hallgattassanak meg, e célból főleg önként ajánlkozott hazai szobrász, jelenleg Velencében időző Aradi Zsigmond, fölkérendő.”³⁴ A helytörténeti irodalomban e sajtóhír alapján a felkérést tévesen megbízásként értelmezték, és Aradit vélték az emlékmű alkotójának.³⁵ Kétségtelen azonban, hogy a „felkérés” alatt itt csupán a megkeresést kell értenünk, azt igazolják a fennmaradt iratok is. Aradi Zsigmond (1839–1899) Bécsben és Milánóban végezte szobrászati tanulmányait, majd Velencében telepedett le.³⁶ 1873-ban Aradon a Búsuló Arad honvédemlékét avatták, így érthető, hogy a bizottság éppen őt kereste meg az emlékmű elkészítésével kapcsolatban.

1873. november 6-án a szoborbizottság újabb ülést tartott. Az ülés elején két levelet olvastak fel: a gyergyószárhegyi Dezső Mózesét a szoborhoz alkalmas Ditró környéki kőfajtákról, valamint Aradi Antal ügyvéd, Aradi Zsigmond szobrász testvérének levelét a tervezett szoborállítással kapcsolatban. Dezső Mózes levelében a ditroit nevű kőzetet ajánlotta az emlékműhöz, és Izsó Miklósról, a korszak legjelentősebb magyar szobrászára hivatkozott: „(a ditroit) amelyet Izsó kipróbált – belőle készítette a Széchenyi és Zrínyi mellszobrát – az ő bírálata szerint a kararraival jóságra versenyez – a szobrászatra pedig erősebbége által felülmúlja.”³⁷ Aradi Antal levelében közli, hogy írt a Velencében időző testvérének, aki „mint művész és hazafi” egyaránt örvendett a felkérésnek, és további felvilágosítást kért.³⁸ A szoborbizottság az említett levél fényében megállapította, hogy Aradi Zsigmond szobrász megbízása esetén a távolság miatt „a szobor megszerzése azután igen sok akadályba, nehézségbe kerülne”, valamint „annak létrehozatala – tekintetbe véve a begyűlt pénzösszeget – csaknem

³⁰ REF KOLL, 3232/65r.

³¹ REF KOLL, 3232/96r.

³² REF KOLL, 3232/97r.

³³ *Székely Hírlap* 5. 61. (1873. augusztus 2.) 238.

³⁴ *Székely Hírlap* 5. 63. (1873. augusztus 13.) 251.

³⁵ GAÁL 2001, 214.

³⁶ MIKLÓSI-SIKES 2003, 324.

³⁷ REF KOLL, 3232/99r.

³⁸ REF KOLL, 3232/100–101.

lehetetlen”.³⁹ Mindezek tükrében arról határoztak, hogy felkérjük Lázár Ádám és Orbán Balázs országgyűlési képviselőket, hogy a síremlék elkészítésére nézve lépjenek érintkezésbe budapesti szobrászokkal, s az elkészült terveket a további intézkedések megtétele végett küldjék meg a választmánynak. A szobor maximális árát 2000 forintban állapították meg, a leleplezés idejét pedig 1874. március 10-ére tűzték ki. A célul kitűzött alig négyhónapos határidő azonban nyilvánvalóan irreális volt, ezért sem meglepő, hogy a nevezett időpontra az emlékmű nem készült el.

Másfél hónappal később, 1873. december 19-én a szoborbizottság ismét gyűlést tartott, ekkor már Jablonszky Vince budapesti kőfaragó árajánlatát tárgyalták, Lázár Ádám közvetítésével. A jegyzőkönyv tanúsága szerint négy, árjegyzékkel kiegészített tervet készített, ezeket azonban sajnálatos módon nem ismerjük, ugyanis a bizottság visszaküldte Jablonszkynek. A benyújtott tervek közül a 4-es számú rajzmintát fogadták el, amely Jablonszky ajánlati számlájában a következőképpen volt leírva: „4. számú Pyramis, az egész mű finomul kidolgozva /:gestockt:/ kivételével [ti. kivéve, sz. m.] az írástáblát amely csiszolva és fényesítve leend, mintarajz szerint szobrászi faragványokkal elkészítve, magassága 3 ½ öl, pakolás szállítással együtt frt 2000.”⁴⁰ Az ajánlatot két kikötéssel fogadták el: egyrészt, hogy 2000 forintos árból az ajánlattevő 5%-ot engedjen, másrészt, hogy az emlékmű „a kedvelt poroszgránit márványból” készüljön.

A következő év elején, 1874. január 9-én tartott gyűlés jegyzőkönyvének tanúsága szerint Lázár Ádám arról érdeklődött a bizottságtól, hogy a Jablonszky tervei helyett nem tartaná-e a Fülep Albert tanfelügyelő által azóta szerzett szobormintákat jobbnak, tartósabbnak és olcsóbbnak. Az említett új terveket a Vajdahunyadon élő Piátsek Gyula készítette, tervei szerint a szobrot dévai trachytból kivitelezte volna. Piátsek neve nem ismeretlen az erdélyi művészettörténeti kutatás számára, ő volt ugyanis az a pallér, aki 1875-ben restaurálási munkálatokat vezetett a vajdahunyadi várnál, beavatkozásaival jelentős károkat okozva a műemlékben.⁴¹ A Piátsek által készített tervek megtekintése után a bizottság a porosz gránitot tartósabbnak, a Jablonszky által készített és előzőleg már elfogadott mintarajzot pedig célszerűbbnek találta, s tekintettel a valamivel jutányosabb árra, korábbi határozatánál maradva az új ajánlatot elutasította.⁴² Ugyanezen a gyűlésen Simon Lajos szoborbizottsági tagtól javaslat érkezett a felállítandó emlékmű helyére vonatkozóan. Azt indítványozta, hogy „az elkészítendő igen díszes szobor, mely a városnak is díszére szolgálhatna” a főtéren kerüljön felállításra. Felvetésének megvitatását egy arra alkalmasabb időpontra halasztották, s látni fogjuk, hogy a későbbiekben ismét felmerült az emlékoszlop felállítási helyének kérdése.

1874. február 26-án, Budapesten került sor a szerződés megkötésére Jablonszky Vince és Lázár Ádám között, melyben a szobrász a munkálatokat az eredeti ajánlatban szereplő árhoz képest jelentősen olcsóbban, 1500 forintért vállalta el.⁴³ A szerződést a szoborbizottság március 5-én hagyta jóvá, ekkor határoztak az első 500 forintos részlet kifizetéséről is.

4. Az emlékmű részlete / Detail of the monument

³⁹ REF KOLL, 3232/102v.

⁴⁰ REF KOLL, 3232/108r.

⁴¹ LUPESCU 2006, 52–53.

⁴² REF KOLL, 3232/111.

⁴³ REF KOLL, 3232/116.

5. Az emlékmű részlete / Detail of the monument

Jablonszky Vince (1835–1915), budapesti kőfaragó-szobrász tevékenysége sajnálatos módon gyéren adatolt, így munkássága is csak nehezen rekonstruálható. A szoborbizottságnak küldött nyomtatott fejléces ív tanúsága szerint Budapesten külön műhellyel és raktárral rendelkező Jablonszky neve mellett a szobrász, építész- és műkőfaragó titulus szerepel. A fejléces lapból kiderül ugyanakkor, hogy a gazdagon felszerelt síremlékraktára mellett megrendelésre készített különböző emlékeket és oltárokat, mauzóleumokat és kriptákat, úrasztalokat, keresztelő medencéket, útszéli kereszteteket, különböző szentek és mitológiai alakok szobrai, urnákat, lépcsőket, fürdőkádakat, valamint kutakat és márványköveket is. Ebből a hosszú felsorolásból is kitűnik, hogy tevékenysége különböző kőfaragói munkákra korlátozódott, de ezt emeli ki rövid nekrológiájának írója is, aki szerint „vele a régi kőfaragók tipikus alakja szállt a sírba”.⁴⁴ Első ismert megbízása 1861-re datálható, ekkor ugyanis őt bízták meg a budapesti Lánchíd két oldalán, az oroszlánok alatti gránittáblába tervezett, a híd építésére vonatkozó – a legkorábbi, mai napig látható – emlékfelirat bevésésével.⁴⁵ Egy rövid hírlapi értesítés fényt derít Jablonszkynek egy, a székely vértanúk emlékoszlopát is megelőző, Marosvásárhelyre készített munkájáról. A budapesti Magyar Újságban Lázár Ádám közölt értesítést Jablonszky megbízásáról, az emlékoszlop kellő időben való elkészültéről pedig, mint fogalmazott, „Kovács Áronnak ugyanezen szobrász által készített síremlék kitűnően sikerülte kezekedik”.⁴⁶ Kovács Áron (1823–1873) marosvásárhelyi református lelképásztor, 48-as honvéd főhadnagy, az Egyenlőségi-kör egykori alelnöke volt, halála után egy méltó síremlék felállítására rendezőbizottság alakult, amelynek feltehetően Lázár is tagja volt. A Jablonszky Vince által készített, klasszikus formajegyekből építkező díszes, kőurnás síremlék⁴⁷ sikere érthetővé teszi, hogy néhány hónappal később ismét őt kérték fel a vértanúk emlékművének elkészítésére. A munkásságában kiemelt helyen szereplő székely vértanúk emlékművének elkészítése után, 1877-ben kapott nagyobb megbízást, ekkor faragta kőbe Woronieczki lengyel hercegnek a Kerepesi temetőben található síremlékét, mely tömegalakításában a marosvásárhelyi emlékművel rokonítható.⁴⁸ 1881-ben Aradon az aradi vértanúk emlékoszlopát készítette el,

⁴⁴ *Építő ipar. Építő művészet* 39. 2017. (1915. szeptember 5.) 216.

⁴⁵ Fölírás a budapesti lánchídon. *Vasárnapi Ujság* 8. 38. (1861. szeptember 22.) 455.

⁴⁶ Értesítés. *Magyar Ujság* 8. 48. (1874. február 28.) 2.

⁴⁷ Fényképét és sírfeliratát közli: PÁLMAI 1913, 103–105.

⁴⁸ Woronieczky herceg síremléke. *Vasárnapi Ujság* 27. 44. (1880. október 31.) 725–726.

egy szerényebb kivitelű obeliszk formájában.⁴⁹ Marosvásárhelyhez Jablonszkyt még legalább három későbbi munkája köti, 1884 őszén ugyanis három általa kivitelezett alkotást lepleztek le a Maros menti városban: szeptember 26-án a helyi református temetőben Bolyai Farkas fekete szienit sírelékét és egykori, azóta lebontott lakóházának carrarai márványból faragott emléktábláját avatták,⁵⁰ két nappal később, szeptember 28-án pedig a Görög-ház homlokzatán jelölték domborműves emléktáblával Petőfi Sándor egykori ottlétét.⁵¹ 1884 Marosvásárhelyen más szempontból is mozgalmas év volt, ugyanis városi törvényhatósági bizottsági és országgyűlési képviselő választások folytak. Lázár Ádám mindkettőben érintett volt, és feltehetően lelkes emlékállítási tevékenységének is köszönhető, hogy az említett évben a városi és országos képviselői tisztségeiben is újra bizalmat szavaztak neki. A Lázár és Jablonszky közötti termékeny együttműködést igazolják az 1884-ben felavatott emlékek is, az utóbbi emlékállítások mögött szintén ott találjuk Lázárt, mint kezdeményezőt és szervezőt. Az országgyűlési képviselői teendői miatt gyakran Budapesten tartózkodó Lázár lehetett tehát az összekötő személy a megemlékezni és emléket állítani kívánó marosvásárhelyiek és a jelek szerint számos kisebb vidéki munkát is elvállaló budapesti kőfaragó között.

A szoborbizottság 1874. július 17-én tartott újabb ülést, ekkor elhatározták, hogy az emlékmű feliratának szerkesztésére Dobolyi Sándort és Lázár Ádámot kéri fel. Emellett arról döntöttek, hogy folyamodványt intéznek a református egyházi tanácshoz az emlék pontos felállítási helyének meghatározása céljából, mivel egy korábbi gyűlésen az elhunytak hamvainak a helyi református temetőbe történő átszállításáról és az emlékoszlop ottani felállításáról határoztak. Ezek a tervezett lépések nem csak a szoborbizottság tagjait, de a közvéleményt is megosztották. A református temetőben történő felállítás mellett olyan érveket hoztak fel, hogy a Postarét félreeső elhelyezkedése miatt, egy az emléket védő kerítés és őrház felállítása hiányában – amelyek létesítésére az akkori pénzalap állása miatt nem volt lehetőség – nem lenne biztosított az emlék megfelelő védelme, és az könnyen rongálás áldozata lehet. Ezekkel az érvekkel szemben fogalmazta meg nézeteit a sajtó hasábjain először Orbán Balázs, majd Lázár Ádám is.

„A nemzeti kegyelet éber figyelmet fordít a szabadság küzdtereire és a nemzet halottjainak sírjaira, szegénysége sem gátolja abban, hogy az ily helyeket emlékkövekkel jelölje, mert a nemzet érzi, hogy kormányának e téren való mulasztását kell helyre hoznia...” – így kezdte sorait Orbán Balázs a kolozsvári *Magyar Polgár* 1874. augusztus 15-i számában a székely vértanúk emlékééről közölt írásában.⁵² A függetlenségi párt lelkes szóvivőként kritikát fogalmazott meg a kormánnyal szemben, felröva annak az 1848-as események és azok szereplői iránt tanúsított méltánytalan magatartását, kiemelve, hogy az nem csupán a kellő jutalmat, de az erkölcsi elismerést is nélkülözte. Írása második felében röviden bemutatta a Budapesten készülő, a „szobrászat magaslatának mértékét is megütő” emlékoszlopot, majd azt részletezte, hogy miért is nem ért egyet a szoborbizottság „elhamarkodott” döntésével, vagyis az emlékoszlopnak a református temetőben történő felállításával. A Postarét szentségére hivatkozott, amely a vértanúk hősi halálától a nemzet Golgotájává lett, éppen ezért véleménye szerint nem lehet a „kegyelet és hála fényes jelvényét” a félreeső temetőbe „elrejtetni”, amely a kivégzés helyétől eltérő helyen nem is állhat, mert, mint fogalmaz, az olyan lenne, mintha a kenyérmezői csata emlékét Szászvárosban állítanák fel. Orbán elveti azokat az érveket, miszerint nem lenne biztosított a Postaréten az emlékmű megfelelő védelme, és gyűjtést kezdeményezett az emlékoszlop kerítésére és egy őrház felállítására, amelyhez a maga részéről 10 forinttal járult hozzá.

1874. szeptember 1-én a szoborbizottság az emlék felállítási helyének meghatározása kapcsán ülésezett.⁵³ A gyűlés döntő többsége a bizottságnak egy korábbi elhatározása mellett foglalt állást, miszerint a vértanúk hamvai a református temetőbe legyenek átszállítva, az emlékmű pedig oda kerüljön felállításra. Lázár Ádám ezzel szemben a bizottság alakuló közgyűlésének határozata mellett érvelt, amely az emléknek a végzetes helyen történő felállítását mondta ki. A végleges felállítási hely eldöntésére az Egyenlőségi-kör rendkívüli közgyűlésének összehívását kezdeményezték.

Néhány héttel az Orbán Balázs által közölt írás után szintén a *Magyar Polgár*-ban jelent meg Lázár Ádám válaszcikke, amelyben pontokba szedve érvelt az emlék Postaréten történő felállítása

⁴⁹ Az aradi vértanúk emlékköve. *Vasárnapi Ujság* 28. 40. (1881. október 2.) 640.

⁵⁰ Bolyai ünnepély. *Marosvidék* 14. 46. (1884. szeptember 28.) 190.

⁵¹ A Petőfi ünnepély. *Marosvidék* 14. 47. (1884. október 5.) 193–194.

⁵² A székely vértanúk emlékkövéről. *Magyar Polgár* 8. 185. (1874. augusztus 15.) 1.

⁵³ REF KOLL, 3232/137.

6. Az alkotó szignójának, illetve a készítés helyének töredéke az emlékművön / Fragment on the monument with the author's signature and the place of creation

mellett.⁵⁴ Lázár ugyanakkor levélben kereste meg az elhunyt vértanúk hozzátartozóit, hogy nyilvánítsanak véleményt az emlék helyének megválasztása tárgyában. A levéltári iratanyagban fennmaradt levelek tanúsága szerint a hozzátartozók is a kivégzés helyén való felállítás mellett foglaltak állást. Török János özvegye azt az óhaját fejezte ki, hogy az elhunytak maradványai a régi helyükön maradjanak, a felállítás helyét illetően pedig, bár, mint írta, nem szeretne nyomást gyakorolni a bizottságra, így fogalmazott: „tán nagyobb történelmi értékkel bírna, ha a szobor is éppen a kivégzés helyére állíttatnék fel.”⁵⁵ Horváth Károly testvére, Mihály levelében nyomatékosabban fogalmazott: „a székely vértanuk szobra felállítását, óhajtom a végzet teljes helyén felállíttatni, azon egyszerű indoknál fogva, mert az a hely, ahol

kivégeztettek, az által megszentessült, de továbbá, az elszállítás is lehetetlen volna, mert annyi éven keresztül, a koporsó nélkül földbe fektetett mártír hullák teljesen az anya földdel eggyé lettek. Határozottan írhatom, a kivégzett mártírok hullái a végzet teljes helyén vannak, kezdetben a kivégeztetés után nemsokára azok elszállítását megkíséreltem, de nem sikerült.”⁵⁶

A hely kiválasztására vonatkozóan végül 1874. szeptember 13-án, az Egyenlőségi-kör rendkívüli közgyűlésén, 50 tag jelenlétében született meg a végleges döntés: kétharmados többséggel elfogadták Lázár Ádám indítványát, az emlék Postaréten történő felállítását.⁵⁷ A szoborbizottság következő ülésén a szobor felállítási munkálataira Simon Lajos elnöklete alatt egy 12 tagú rendezőbizottság alakult. Megvitatásra került ugyanakkor az avatóünnepség tervezett programja, és megállapodtak abban is, hogy annak végleges időpontját csak az emlékmű Marosvásárhelyre történő érkezése, illetve felállítása után határozzák meg.⁵⁸ Érdeemes megjegyeznünk, hogy ekkortól újra elkezdének megjeleníteni a helyi sajtóban az emlékmű, valamint a „vasrácszat” felállítására felajánlott új összegek, melyek mellett a bizottság további adakozásra kéri a közönséget.

1874 októberének elején már útnak indult Budapestről az elkészült alkotás, melynek viteldíját a Magyar Tiszavidéki és Keleti Vasúttársaság felére csökkentette.⁵⁹ Az emlékoszlop elemei 1874. október 26-án érkeztek meg Marosvásárhelyre, melyeket a város szekerei szállítottak ki a Postarétre. Simon Lajosnak, az emlékmű felállítási bizottsága elnökének napokra lebontott számadása részletes képet nyújt a munkálatok lefolyásáról.⁶⁰ Eszerint szeptember végén fogtak neki a fundamentum kiásásához, október közepén kezdtek el a kőművesek a téglalapozáson dolgozni. A nehéz kőelemeket mozgató városi béreseknak áldomást – pálinkát és zsemlet – biztosítottak. Az emlékoszlop darabjainak összeillesztéséhez külön ácsszerkezetet építettek, az egyes darabokat kötéllel és csigás emelőszerkezettel emelték a helyükre. 1874. november 8-án a legnehezebb darabnak, az emlékoszlopot lezáró kőgúlának a helyére emelésénél 40 ácslegény segédkezett.

Marosvásárhely szabad királyi város képviselőbizottsága a székely vértanúk emlékművének felállítási költségei fedezésére az 1874. november 28-án tartott rendes nyilvános közgyűlésén 50 forintnyi segílyt szavazott meg.⁶¹ 1874. december 7-én történt meg az emlékoszlop utolsó, harmadik részletének kifizetése. Jablonszky Vince fennmaradt kézírásos elismervénye arról tanúskodik, hogy a

⁵⁴ A székely-vértanúk emléksobráról. *Magyar Polgár* 8. 203. (1874. szeptember 8.) 2.

⁵⁵ REF KOLL, 3232/132.

⁵⁶ REF KOLL, 3232/134.

⁵⁷ Az „Egyenlőségi-kör”. *Székely Hírlap* 6. 74. (1874. szeptember 16.) 299.

⁵⁸ Értesítés. *Székely Hírlap* 6. 75. (1874. szeptember 19.) 303.

⁵⁹ A székely vértanúk emlékszobra. *Székely Hírlap* 6. 79. (1874. október 3.) 320.

⁶⁰ REF KOLL, 3232/191–194.

⁶¹ A képviselőbizottság közgyűlési jegyzőkönyve 1874, 84r. MAGISZTRJGYKV, nr. 54.

megkésett leszállítás miatt az 500 forintnyi hátralékból 100 forintot elengedett.⁶²

Az 1874-es év végén tehát már a Postaréten állt a székely vértanúk emlékműve, leleplezése azonban még váratott magára. A hat méter magas, klasszikus formajegyekből építkező emlékmű két nagyobb szerkezeti egységből tevődik össze: egy többszörösen tagolt, élein kváderesen kiképzett, oldalain háromszögoromzattal, sarkain akrotérionokkal lezárt négyzetes lábazati részből és az arra helyezett, gúla alakú csúcsban végződő obeliszből. Az obelisztk egy kisebb négyzetes részből emelkedik ki, melynek fő nézetén, íves lezárású fölkében a vértanúkat jelképező lenyilazott fekvő oroszlán látható, amely mellső mancsával a nemzeti lobogót szorítja, alatta, keresztbe tett két kardon pedig a koronás magyar címer helyezkedik el. Ennek a négyzetes résznek a másik három oldalán kaptak helyet a vértanúk vésett és festett nevei. Az oroszlanos dombormű keretezésének jobb alsó sarkán, töredékesen ugyan, de ma is egyértelműen kivehető az alkotó szignója, illetve a készítés helye: „[Jab] lonszky V./ [B-Pe]sten”. Az emlékoszlop oromzatosan lezárt lábazati részének fő nézetén mélyített, keretezett mezőben a következő vésett és festett felirat olvasható:

bágyi TÖRÖK JÁNOS 47.
martonosi GÁLFI MIHÁLY 37.
nagyváradai HORVÁTH KÁROLY 25.
éves korukban
magyarország alkotmányos szabadságáért
marosvásárhelyt 1854 márc. 10. – együtt kivégzett
székely vértanúk emlékének
szentelte a kegyeletes nemzedék.
Szent hely ez, oh vándor! egy nemzet tette e jelt itt
Leghűbb gyermekei végzetes sírja fölé.
Élni szabadságban vagy azért meghalni merészen
Ezt hitték, vallák s haltak érette híven.
Törvényes szabad és független nemzeti állás
Intő szobra legyen, honfi, e drága jel itt!
1874.

Az ünnepélyesnek szánt disztichonokba szerkesztett verses emlékfeliratot, melyet a helytörténeti irodalom tévesen Jókai Mórnak⁶³ tulajdonított, forrásaink szerint a református kollégium tudós tanára, Koncz József írta.⁶⁴

Bár az emlékoszlopon ott szerepel az 1874-es évszám, az ünnepélyes leleplezés mégsem történt meg a jelzett évben. Anyagi akadály, valamint az emlékmű körüli terület és odavezető út rendezése lehetett az oka annak, hogy a következő év tavaszán, a márciusi évfordulón sem történt meg a felavatás. Ekkorra ugyanis még nem készült el az emlékművet övező kovácsoltvas kerítés, melyre 1875 áprilisában a helyi sajtóban megjelent értesítés alapján még további gyűjtést folytattak.⁶⁵ Csak néhány hónappal később, a szoborbizottság 1875. június 13-án tartott gyűlésén tűzték ki a leleplezés időpontját és határozták meg a részletes programot.⁶⁶ Ekkor arról is döntöttek, hogy a vasrácsozatra szükséges elegendő pénzalap hiányában, az ünnepélyig ideiglenesen az emlék védelmét szolgáló három színre festett kemény karfát készíttetnek. Ugyanezen a gyűlésen határozták el, hogy a megtakarított összegből kiutalják a helyi református főtanoda részére a korábban már megígért 500 forintot. A marosvásárhelyi Református Kollégium történelmi osztályának ifjúsága számára felajánlott Székely Vértanúk Török–Gálfi–Horváth ösztöndíj alapítólevele szerint az iskola előjárósága köteles volt a felajánlott 500 forint alaptőke kamatait minden iskolai év végén a „munkásság és értelmiség terjesztésére kitérített célra” fordítani, valláskülönbség nélkül, magát az alaptőkét pedig sértetlenül fenntartani.⁶⁷

A leleplezési ünnepély alkalmából a szoborbizottság a meghívók mellett egy nyomtatott programfüzetet is kiadott, amely az ünnepség sorrendje mellett Jókai Mórnak *A vértanúk emléke* című ver-

⁶² REF KOLL, 3232/196.

⁶³ GAÁL 2001, 216.

⁶⁴ PÁLMAJ 1913, 81.

⁶⁵ Értesítés. *Székely Hírlap* 7. 28. (1875. április 7.) 111.

⁶⁶ REF KOLL, 3232/238.

⁶⁷ REF KOLL, 3232/237.

7. Az emlékmű és környezete, 1914 k. / The monument and its surroundings, cca 1914

sét, valamint az emlékoszlop leírását tartalmazta. Lázár Ádám levélben kérhette fel a neves író, hogy alkalmi költeményt írjon a leleplezésre, Jókai azonban ennek épp nem tudott eleget tenni, a levéltári iratanyagban fennmaradt táviratában a következő sorokat találjuk: „Legjobb lesz régi verset elővenni, újat írni most nem vagyok képes. Jókai.”⁶⁸ Jókainak így egy korábbi, 1870-ben írt költeménye került az említett füzetbe, amelyet 10 koronáért lehetett néhány helyi kereskedőnél, illetve a helyszínen megvásárolni, az eladásokból begyűlt összeget pedig az emlékmű „vasrácsozatára” tervezték fordítani.⁶⁹ A kerítésre fordítandó nyereség reményében 2000 példányban nyomtatott füzet azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, az eladásokból alig sikerült a nyomdaköltséget fedezni, a fennmaradt példányokat utóbb szétosztogatták.⁷⁰

Az avatás előkészületeihez szolgált adalékkal egy, a városi levéltárban fennmaradt kérelem, melyet a rendezőbizottság intézett a városi tanácshoz és a képviselőtestület el is fogadott. Ennek tanúsága szerint a városgazdát felhatalmazták arra, hogy a leleplezési ünnepély alkalmával „a nézőtér kényelmessé tétele végett zöldággal árnyékolt tetőzetet készíthessen s e végre a városi közönség béres erejét, úgy az anyagtárban levő szarufákat s az erdőfelügyelő által kiadandó zöldágakat felhasználhassa.”⁷¹

A székely vértanúk emlékművének leleplezésére 1875. június 27-én, vasárnap került sor. A Széchenyi-térről délután 3 órakor több ezres gyászmenet indult, élén a református kollégium ifjúságával. A különböző iparegyletek, társulatok és dalárdák ünnepélyesen, zászlóik alatt vonultak a Postarétre. A gyászmenetet már nagyobb tömeg fogadta a helyszínen, köztük a vértanúk hozzátartozóival és más távolról érkezett vendégekkel. A két helyi dalárda által együttesen előadott himnusz után Vas Tamás református lelkész „hazafias szellemű, emelkedett hangú” imával szólt a több mint ötezer főt számoló helyi és vidéki közönséghez.⁷² Az ünnepség tetőpontját Lázár Ádám beszéde jelentette, melynek elején az ő szavára hullt le az emlékoszlopról a lepel. Szónoklatában a magyar nemzet függetlenségi törekvéseinek fontosságát hangsúlyozta: „Nem a bosszú lángoszlopát, hanem a hazafi lelkesedés emlékjelét akarjuk megörökíteni, midőn a székely vértanuk árnyait kiengeszteljük azzal, hogy az

⁶⁸ REF KOLL, 3232/188.

⁶⁹ Meghívás. *Székely Hírlap* 7. 48. (1875. június 16.) 192.

⁷⁰ REF KOLL, 3232/273.

⁷¹ TANÁCSI IRATOK, 2948/1875.

⁷² A székely vértanúk szobor-leleplezése. *Magyar Polgár* 9. 149. (1875. július 3.) 1–2.

elvszilárdság, kötelességérzet, és egyetértés nevében szent fogadalmat teszünk itt, hogy a haza függetlensége és a nemzeti jogok védelmében tántoríthatlanok leendünk.”⁷³ Lázár után a város másik elöljárója, Orbán Balázs is beszédet mondott, majd Lénárt József helyi papjelölt Jókai Mórnak *A vértanúk emléke* című költeményét szavalta el. Bereczki Sándor későbbi országgyűlési képviselő zárbeszéde után az esemény a *Szózat* eléneklésével és koszorúzással végződött.⁷⁴

Az ünnepélyes leleplezés után a szoborbizottság azonban nem oszlott fel, hanem tovább folytatta a gyűjtést az emlékoszlop vaskerítésére. Tíz évvel a vértanúk emlékművének felavatása után, 1885 júliusában tartott gyűlésen arról határoztak, hogy az emlékmű kovácsoltvas kerítésének kivitelezésével Törpényi János helyi vaskereskedőt bízzák meg, az ahhoz szükséges kőparkányzat elkészítésére pedig Csiszár Lajos helyi kőfaragót kéri fel.⁷⁵ Az emlékmű kerítésének elkészülte, valamint az oda vezető út fásítása után a székely vértanúk szoborbizottság 1886. június 8-án fejezte be tevékenységét.

A székely vértanúk emlékművéről mindezek tükrében elmondhatjuk, hogy a város első olyan emlékének tekinthető, amely közösségi összefogás, helyi szerveződés révén valósult meg. Felállítására szoborbizottság alakult, s ha nem is volt annyira szervezett a működése, mint a későbbieké, jelentősége és az emlékállítás megvalósításában betöltött szerepe kétségszemből látható. Az emlékoszlop alkotója, Jablonszky Vince a későbbi köztéri emlékek készítőitől eltérően nem szakképzett szobrász, hanem sokkal inkább a mesterségét magas színvonalon űző kőfaragó volt. Bár Jablonszky tevékenysége nehezen körvonalazható, jelen ismereteink tükrében azonban úgy tűnik, hogy a Postaréten felállított emlék mind méretében, mind pedig kivitelében – szépen faragott részleteivel, klasszikus arányaival és formáival – életművében jelentős helyet foglal el. A műfaját tekintve a nemzeti emlékművek csoportjába sorolható, s mint olyan az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc első marosvásárhelyi köztéri emléke. A dualizmus korának gazdag marosvásárhelyi szoborterméséből ez az egyedüli olyan emlék, amely a város múltjához szervesen kapcsolódott, időrendben is ez tekinthető az elsőnek. A korban emelt köztéri emlékek közül a székely vértanúk emlékműve az egyetlen, amely – félreeső elhelyezkedésének köszönhetően – túlélte az impériumváltás szoborrombolásait. A rendszerváltást követően, 1990-től vált újra lehetségessé nyilvánosan is megemlékezni a postaréti emlékműnél az 1848–49-es forradalom és szabadságharcról, azóta a helyi magyarság minden évben itt tartja a március 15-i megemlékezéseket, a közelmúltban pedig a székelyföldi autonómiatüntetések helyszínévé is vált.

IRODALOM

- DEÁK Á.
2016 Alkotmányos derű. In: Egyed Á. – Hermann G. M. – Oborni T. (szerk.): *Székelyföld története*, II. Székelyudvarhely.
- DÓZSA D.
1868 A székely vértanúk emléke. *Kolozsvári Közlöny* 13. 8. (1868. január 18.) 29–30.
- EGYED Á.
2006 *A székelyek rövid története a megtelepedéstől 1918-ig*. Csíkszereda.
- GAÁL K.
2001 Marosvásárhely 1848–1849-es magyar műemlékei. In: Pál-Antal S. (szerk.): *A Maros megyei magyarság történetéből* II. Marosvásárhely, 199–218.
- KÁROLYI D.
1975 *Székely vértanúk: 1854*. Bukarest.
- KOÓS F.
1890 *Életem és emlékeim. 1828–1890*, I. Brassó.
- KOVALOVSKY M.
1993 „Bronzba öntött halhatatlan.” A historizmus emlékműszobrászata. In: Zádor A. (szerk.): *A historizmus művészete Magyarországon*. Budapest, 79–98.

⁷³ REF KOLL, 3232/271.

⁷⁴ Török-Horváth-Gálfi-ünnepély. *Székely Hírlap* 7. 52. (1875. június 30.) 205.

⁷⁵ REF KOLL, 3232/293.

- LUPESCU R.
2006 *Vajdahunyad vára a Hunyadiak korában* (doktori disszertáció).
- MIKLÓSI-SIKES CS.
2003 *Fadrusz János és az erdélyi köztéri szobrászat a 19. században*. Székelyudvarhely-Sümege.
- ORBÁN B.
1870 *A Székelyföld leírása*, IV. Marosszék. Pest.
- PÁL et al.
2018 J. Pál et al. (eds.): *Parliamentary Elections in Eastern Hungary and Transylvania (1865–1918)*. Berlin.
- PÁLMAI J.
1913 *A székely vértanúk és a marosvásárhelyi ref. temető síremlékei*. Budapest.

**“A NATION LEFT ITS MARK HERE.”
THE MONUMENT OF SZEKLER MARTYRS IN TÂRGU MUREŞ
(Summary)**

Located at the lower end of the serpentine road leading to the University of Medicine of Târgu Mureş, north of the town centre, in the now landscaped area formerly known as Postarét, the Monument of Szekler Martyrs was erected in 1874 in the memory of three Szekler freedom fighters that took part in an anti-Habsburg conspiracy and were executed on the 10th of March 1854, János Török, Mihály Gálfi and Károly Horváth. The study presents the process that led to the erection on Postarét of the memorial column dedicated to the Szekler martyrs, relying on the recently found archival sources and using the reports of contemporary newspapers. The initiator of this process and the chairman of the statue committee established in 1870 was Ádám Lázár (1821–1891), a lawyer and a pro-independence member of parliament. As an active participant and organizer of the local political and cultural life, he was a member of the town's legislative committee, and in the years around the commemoration we find him among the citizens paying the highest taxes – the so-called virilists. In addition to his work for the memorial column of the Szekler martyrs, he was also the initiator and organizer of two other contemporary commemorations – the memorial plaque of poet Sándor Petőfi and the tomb of mathematician Farkas Bolyai. It was through the mediation of Lázár that the statue committee came into contact with the stonemason-sculptor Vince Jablonszky (1835–1915) from Budapest, who was commissioned to create a monument dedicated to the martyrs in February 1874. By the end of the same year, the six-metre-high obelisk built with classical stylistic features was already standing on Postarét, being inaugurated on the 27th of June 1875.

The Monument of Szekler Martyrs can be considered the first monument of the town that was created through community cooperation and local organization. A statue committee was formed for its erection, and even if the committee's operation was not as organized as the later ones, its significance and main role in the achievement of the commemoration were unquestionable. The author of the memorial column, Vince Jablonszky, unlike the creators of later public monuments, was not a skilled sculptor, but rather a stonemason pursuing his craft at a high standard. Although his activity is difficult to outline, in the light of our present body of knowledge, the monument erected on Postarét seems to occupy a significant place in his oeuvre, both in size and execution – with its beautifully carved details, classical proportions and forms. In terms of its genre, it belongs to the group of national monuments, and as such it is the first public monument in Târgu Mureş dedicated to the Revolution and War of Independence of 1848–1849. From the rich sculpture production of Târgu Mureş in the age of the Dual Monarchy, this is the only monument that was organically connected to the town's past, and it can also be considered to be the first one in chronological terms. Of the public monuments erected in the period, the Monument of Szekler Martyrs is the only one that, thanks to its secluded location, survived the statue destructions that came with the political changes after World War I.